

Rakvere lõbumajad ja nende pidajad 1875–1914

Jens Raevald*

Saateks

1870. aastal algas Rakvere linna tõusuaeg, mis oli seotud raudtee tulekuga. Linnaelanike arv kasvas jõudsalt: kui 1863. aastal elas siin 1564 inimest, siis 1897. aastal juba 5860. Kahe rahvaloenduse, 1881. ja 1897. aasta vahel oli Rakvere kolme Balti kubermangu linnadest rahvastiku juurdekasvu poolest Liepāja ja Valga järel kolmandal kohal, kasvades 68%.¹ Tegelikult kasvas linn kiiremini. Sakslastest linnajuhtide vastumeelsuse tõttu ei võetud linna äärde tekkinud alevikke linnapiiridesse enne 1917. aastat.² Kiirest kasvust hoolimata ei tekkinud Rakverre peaaegu mingit tööstust ning linn jäi kaupmeeste ja käsitöölise linnaks. Kaubanduskäive ühe elaniku kohta oli Rakverel Eesti linnadest üks suuremaid.³ Kaubanduslik suunitlus võis olla põhjuseks, miks uue sajandi algul linnaelanike arv vähenes, nagu oli juhtunud ka mitte eriti tööstusliku Tartuga. 1922. aastal elas linnas 7663 inimest, mis linnapiiride muutusi arvestades oli umbes sama kui 1897. aastal. Linnaelanike elukvaliteet tõusis aga jõudsalt. Uuel sajandil ehitati palju ning aina rohkem tänavaid sillutati, kultuurielu mitmekesisus. Tähtis muutus toimus 1906. aastal, kui turuplats viidi Pikalt tänavalt kiriku kõrvalt üle praegusele laadaplatsile, mis on täna linna keskväljak.⁴ Suurem alaline sõjaväeosa linnas puudus, siin resideeris vaid maakonna sõjaväeülema ametnikega ning 1881. aastani ka kohalik ehk kreisikomando paarikümne soldatiga.⁵ Linna peatänavad olid Pikk ja Peterburi tänav ning 1870. aastaks polnud needki veel sillutatud.⁶ Tänavavalgustusega oli seis parem ning laternaid jagus ka äärelinna ja laadaplatsile.⁷ Kultuuri ja meelelahutusega olid lood isemoodi. 1875. aastal oli Rakvere linnas 12 lõbunaist, kuid ei ühtegi raamatupoodi ega raamatukogu. Esimene apteek rajati linna alles 1889. aastal.⁸ 19. sajandi teise poole Prantsusmaal oli tavaline, et väikelinnade kodanluse jaoks täitis lõbumaja klubi ja kultuurimaja ülesandeid, olles üldtunnustatud kokkusaamise ja ajaviitekoht, sest midagi kultuursemat oli linnas raske leida.⁹ Küllap nii mõnigi Rakvere bürger tundis sama. Enne seltsiliikumise puhangut 1880. aastatel ei olnud linnas peale kõrtside, kiriku ja lõbumajade organiseeritud vaba aja veetmist. Kõrtsi oli linnas palju ja nende arv kasvas: 1866. aastal oli 15 kõrtsi-õllepoodi, 1893. aastal 21 kõrtsi ja 11 õllepoodi. Pikal tänaval, mis oli Rakvere peatänav, asus neid nii 1893. kui ka 1900. aastal viis. Samuti olid Pikal tänaval kõik restoranid (neist kaks asusid hotellides Lemke ja Baltischer Hof). Õllepoode ja kõrtsi oli enim Laial tänaval. Sajandi viimastel aastatel õlle-

* Jens Raevald (1987), doktorant, Järvamaa Kutsehariduskeskus, õpetaja, raevaldinho@gmail.com

¹ R. Pullat. Eesti linnad ja linlased. Tallinn: Eesti Raamat, 1972, lk. 37.

² O. Kirss. Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani. Virumaa muuseumid, 2003, lk. 118.

³ Samas, lk. 92. Kaubakäive aastal 1900 oli 248 rbl. inimese kohta. Rakvere tööstuslik käive oli see-eest Eesti linnade hulgast viimaste seas, jäädes maha isegi Paidest.

⁴ Samas, lk. 114.

⁵ O. Kirss. Rakvere elanikud kreisilinna aastail 1783–1917. Rakvere, 2021, lk. 247–248.

⁶ O. Kirss. Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani, lk. 76.

⁷ O. Kirss. Rakvere elanikud kreisilinna aastail 1783–1917, lk. 215.

⁸ Samas, lk. 47, 53, 227.

⁹ A. Corbin. Women for Hire: Prostitution and Sexuality in France after 1850. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1990, lk. 60.

poodide arv vähenes (kuigi elanike arv kiiresti suurenes), mis võib viidata inimeste vaba aja veetmise harjumuste muutumisele.¹⁰

Rakvere prostitutsiooni tasub uurida mitmel põhjusel. Uurimused prostitutsiooni ajaloost on kaldu suurlinnade poole ja põhjusega. Enamik lõbuelust ja neid kajastavatest allikmaterjalidest jäävad metropolide keskseks. Väikeste, alla kümne tuhande elanikuga Euroopa linnade olusid pole peaaegu üldse käsitletud. See ei tähenda, nagu väikelinnad ei väärikski tähelepanu. Allikate rohkuse tõttu sai Eesti väiksematest linnadest valitud Rakvere. Teiseks Rakvere valiku põhjuseks on soov uurida lõbumajanduse töötajaid, nende päritolu ja rändeteid. Siin on ees uuringud sama ajastu Tartu ja Tallinna kohta, millega võrrelda.¹¹ Kolmandaks on Rakvere porduelu üsna bordellipõhine ja bordellidest ja nende pidajatest on, mida kirjutada. Huvitav pilt tekib ka lõbumajade naabritest.

Aastast 1875 on teada esimene Rakvere prostituutide nimekiri. See on artikli ajaline alguspunkt. Käsitletav aeg lõpeb 1914. aastaga, kui tuleb viimane teade tsaariaegse Rakvere porduelust. Tõhus kontroll lõbunaiste üle kehtis linnas ka 1918. aastal (ja sellest on materjali säilinud), kuid seal avanev pilt linna avalikest naistest on teistsugune ja jäägu mõne järgmise uurimuse teemaks.

Esimesed teated lõbunaistest Rakveres

Teateid Rakvere hooraelust edastas juba Balthasar Russow, kes oma „Liivimaa kroonikas“ kirjeldas olukorda Liivi sõja eel: „Ja viimane Rakvere ordufoogt oli avalik hooraja ja elas mitte ainult kõlvatute naistega, vaid ka teiste meeste abielunaistega avalikku häbielu. Ja orduhärrade teenrite päevatöök ei olnud muud kui prassimine ja sugulõbu tagaajamine, mida aga mitte häbiks ei peetud, vaid isegi auks ja tubliduseks loeti.“¹²

Pärast Liivi sõda algas linna allakäik ja taandus ka prostitutsioon, et naasta paremate aegade saabudes. Kui palju ja kas üldse oli prostituute Rakveres 19. sajandi esimesel poolel, on teadmata ja jääbki tõenäoliselt teadmata, sest sellal vastavat statistikat ei kogutud. 1844. aastal seadustati Vene riigis prostitutsioon ning allutati arstlik-politseilisele järelevalvele. Määruse laienemisel väljapoole pealinna 1851. aastal tekkis kõigis impeeriumi linnades kohustus pidada avalike naiste nimekirju ning kontrollida naiste tervislikku seisundit. Seaduste rangust pehmendas Venemaal nende mittetäitmine ning väljaspool suuremaid linnu jätkus elu vanaviisi. Pole teada, millal Rakvere lõbunaised seaduses kehtestatud reeglitele allutati, kuid allikad, mis sellele esimesena viitavad, on 1875. aastast. Tallinna puhul on prostituutide nimekirju säilinud arvatavasti 1880. aastatest ja kindlasti alates 1891. aastast, Tartu puhul aastaist 1880–1884.¹³ Rakvere lööb vanusega mõlemad üle. Kahjuks on allikas kõigest ühe lehekülje pikkune nimekiri linnas tegutsevatest lõbunaistest ning tegutsemisaadressid, naiste vanused, isanimed või muud andmed puuduvad.

¹⁰ 1866. a. andmed: O. Kirss. Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani, lk. 96. 1893. a. andmed: Ehstländisches Werkehrs- und Adressbuch für 1893/94. Riga: Hearusgeben von A.W. Kröger, 1893, lk. 91. 1900. a. andmed: Richter's Baltische Werkehrs- u. Adressbücher. Redigirt von Hans Hollmann. Herausgegeben von Adolf Richter. III Band: Ehstland. Riga, 1900, lk. 39.

¹¹ Tallinna kohta: S. Hearne. A City With a VD Problem: Policing Prostitution in Tsarist Tallinn. Deep Baltic, March 30, 2018. https://deepbaltic.com/2018/03/30/a-city-with-a-vd-problem-policing-prostitution-in-tsarist-tallinn/?fbclid=IwAR1fDCEW00eFm-pLiXX3NIklvcTeT_0n4f3-V2dsn0IycdEiNpWM1ijP4c8# (vaadatud 13.11.2021). Tartu kohta: Ströhmberg, C. Die Prostitution. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1899. J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880. aastast kuni 1909. aastani. – Pühakutest patusteni Tartu ajaloos. Tartu linnaajaloo muuseumid, 2019 (22), lk. 50–65. J. Raevald. „Sugulised nakkused Tartus on võtnud erakordsed mõõtmed.“ Tartu linnaarsti dr. Christian Johann Ströhmbergi võitlus süüfilise ja prostitutsiooniga: ülevaade olukorrast Tartus 1895. aastal. – Tuna 2021, nr. 3, lk. 74–85.

¹² B. Russow. Liivimaa kroonika. Stockholm: Vaba Eesti, 1967, lk. 115.

¹³ RA, EAA.1880.2.1701, 1702. Tartu prostituutide nimekirjad 1880–1884.

Nimekirjas on 13 tüdrukut. Neist kolm on Rakvere ja kolm Ambla kihelkonnast, neli teistest Lääne-Viru kihelkondadest, üks Tallinnast (tema läks peatselt tagasi Tallinna) ja üks soldatinaine ilma kogukonnata.¹⁴ Kõik naised on eestlannad lähematest kihelkondadest, ühe (ilmselt lühiajalise) erandiga. Tartuski eelistasid omal käel prostitutsiooniga tegeleda pigem kohalikud naised, samas kui lõbumajas töötasid rohkem sisserändajad.¹⁵ Sama pilt valitses ka Poola aladel.¹⁶ Ühtegi lõbumajapidajat sellest ajast teada pole, võib oletada, et need 13 naist tegutsesid linnas omal käel.

Lõbumajad ja nende pidajad

1887. aastal kurdeti ajalehes Virulane, et „selles veikeses linnakeses, [on] kolm avalist patumaja ja need kõik linna peauulitsas [Pikal tänaval], kõige käidavamas kohas, üksteise lähedal“.¹⁷ Peatänavatele sattusid lõbumajad harva. Tavaliselt suunati selline patuelu ikka äärelinna.¹⁸ See on ainuke teade Rakvere lõbumajadest Pikal tänaval. Edaspidi oldi sunnitud leppima vähem väärikate asukohtadega laadaplatsi ümbruses.

Laata peeti alates 1881. aastast neli korda aastas, varasemalt kolm korda. Laadaplatsi kutsuti ka Mustlaselagedaks, sest enne laada algust löid oma laagri üles mustlastest hobuseparisnikud.¹⁹ Enamjaolt seisis plats jõude ega avaldanud linnarahvale muud erilist tõmmet kui porduelu keskus, mis asus platsi kagunurgas. See oli 19. sajandi lõpus linna äär. Siin asusid üksikud majad ja kaks linna seitsmest tuulikust. Majade taga algas linna heinamaa. Üks tee viis Rägaverre (täna Rägavere tee), teine Kurikakülla, kus elasid lihtsamad inimesed, tihti pesunaised, erusoldatid ja mõnikord ka eruprostituudid.²⁰ Tänapäeval on selles kohas, Rakvere bussijaama vastas, Laada ja Ed. Vilde tn. nurk.²¹

Ka pärast 1906. aastat, kui turg sinna üle kolis, ei oleks lõbunaised turupäeva kuigivõrd seganud, sest turg töötas hommikul ja lõbunaised olid enamasti öhtuse või öise eluviisiga. See-eest hoogne ehitustegevus ning paljude lugupeetud kodanike ja äride kolimine vana laadaplatsi ümbrusesse ei sobinud kokku lõbumajanduse jäämisega oma vanasse asukohta. Laadaplats polnud enam äärelinn. Avalikud naised, kui neid üldse salliti, pidid jääma äärelinna. Nii oli see Tartus ja Tallinnas, nii pidi see olema ka Rakveres.

Rakvere bordellipidajad 1877–1914

Lõbumajapidaja	Aeg	Asukoht
Marie Sassian	1877–1893	Laadaplats 11
Caroline Kõiv	1893–1895	Laadaplats 11
Auguste Lipke	1895–1900	Laadaplats 11
Henriette Neiman	1900	Laadaplats 11
R. Filis	1901–1905	Laadaplats 11

¹⁴ RA, EAA.988.2.314, l. 41. Rakvere prostituutide nimekiri 1875. aastast. Ühe naise päritolu pole allikas märgitud.

¹⁵ Sellest pikemalt mõnes järgmises, Tartut puudutavas käsitluses.

¹⁶ J. Sikorska-Kulesza. Tolerated Evil: Prostitution in the Kingdom of Poland in the Nineteenth Century. Berlin: Peter Lang, 2020, lk. 255. Mõeldud Venemaale kuuluvat nn. Visla äärset kraai.

¹⁷ Virulane, 28.09.1887.

¹⁸ Tartus asus lõbumaju Ülejõel või Supilinnas. Tallinna lõbumajad asusid kesklinnast Ülemiste poole jääval alal või sadama juures.

¹⁹ O. Kirss. Rakvere ajalugu kõige vanemast ajast kuni 1944. aastani, lk. 98.

²⁰ O. Kirss. Rakvere elanikud kreisilinna aastail 1783–1917, lk. 227–228.

²¹ Juhtumisi olen mainitud nurgal, Laada tn. 45, aastal 2002 nädalakese ka elanud.

Marie Vulkan	1880–1894	Vaba 1 (al. 1888)
Elisabeth Prink	1894–1898	Vaba 1
Leonora Grinjuk	1898–1901	Vaba 1
Sophie Must	1901	Vaba 1
Adelheid Alešin	1901	Vaba 1
Marie Sakut	1901–1903	Vaba 1
Elvira Friede	1903–1904	Vaba 1
Marie Tromberg	1900–1901	Laadaplats 10
Oš	1904	?
G. Frischmann	1905	Laadaplats
Marie Klattso	?–1914	Vaba 6

Tavaliselt oli Rakveres kombeks kaks lõbumaja korraga. 1889. aasta ülevenemaalise bordelli-loenduse järgi oli Eestis kolm linna, kus olid ametlikud lõbumajad. Tallinnas oli neid seitse, Narvas kuus ja Rakveres kaks (kaks oli neid ka 1909. aasta ülevenemaalise statistilise kogumiku järgi). Teiste linnade, sh. Tartu patu-urkad ei kvalifitseerunud bordellideks.²² Avalikud majad asetsesid 1890. aastatel kõrvuti. Ühte pidas Marie Sassian, teist Marie Vulkan. Meestel oli bordellide pidamine tsaaririigis keelatud ja naisedki sobisid alles 30. eluaasta täitumisel.²³

1877. aastal avas linnas lõbumaja Marie Sassian.²⁴ Lõbumaja asus aadressil Laadaplats 11.²⁵ Maja kuulus talle endale. Sassiani päritolu on teadmata, Rakvere kodu-uuriija Odette Kirss on oletanud selleks Lahmuse valla Suure-Jaani kihelkonda, kuid kinnitada seda ei saa.²⁶ Pärast pordumaja pidamise lõppu jäi Sassian Rakveres kinnisvaraomanikuks. Ühes temale kuuluvas majas Laial tänaval tegutses sajandivahetusel kõrts.²⁷

Sassiani lõbumaja võttis 1893. aasta sügisel üle Caroline Kõiv, kes pidas seda 1895. aasta alguseni. Kõiv oli sündinud 1860. aastal Tartumaal Võnnu kihelkonnas Kriimanis Zahrensite pere neljanda tütre na viiest. Kui Caroline oli 12-aastane, kolis pere Tartusse. Tõenäoliselt tegelesid prostitutsiooniga kõik õed, kuid edukaimad olid Caroline ja tema vanem õde Ann, kellest said Tartu peamised lõbumajade omanikud. Pärast nooruspõlve Peterburis (kus ta tõenäoliselt tegeles teadagi millega), 7 aastat lihtpordunaise elu Tartus ja meheleminekut Tännil Kõivule (kuid enne 30-aastaseks saamist), sai temast 29-aastaselt (u. aastaks) Tartus Peetri tn. 84 asuva lõbumaja pidaja. Paariks aastaks kõlvalu eluga tehtud vaheaeg lõppes, kui Tännil 21. jaanuaril 1892 hinge heitis. Selle järel rajas Caroline Tartus Roosi tn. 40 seitsme prostituudiga lõbumaja, mida ta pidas koos abilistega vähemalt 1912. aastani. Rakveres oleku ajal asendas teda Tartus

²² Prostitucija v Rossijskoj Imperij po obsledovaniju 1-go avgusta 1889 goda. S.-Peterburg: Izd. Central'nogo Statističeskago Komiteta, 1890, lisa lk. 10–22. Vračebno-policeiskij nadzor za gorodskoj prostituciej, Spb., 1910.

²³ Bordelli võisid pidada vaid 30-aastased või vanemad naised. Lastega koos lõbumajas elamine oli keelatud. 1844. a. reeglid bordellipidajatele: https://tvbesedka.com/article/bordeli_v_czarskoj_rossii_o_pravilah_poryadkah_i_attrakczionah_455 (vaadatud 9.08.2022)

²⁴ RA, EAA.30.7.2264, l. 3. Rakvere foogtikohtu kiri Eestimaa kubermanguvalitsusele.

²⁵ RA, EAA.56.1.1219. Ella Kallase kiri Rakvere politseimeistrile, 12.08.1894.

²⁶ Enamik Sassiane ja Sassiade, kes Eestis (sh. Rakveres) elasid, olid pärit Lahmuselt. Sobiva sünniaastaga Marisid sündis seal kaks. Neist 1858. a. sündinud Mari läks mehele Hans Ojale ja vahetas perekonnanime. Jäeb 1850. aasta 16. märtsil sündinud Mari Sassiad (valla kirjades ka Sassian). Tema juures on märges „krank lahm“ [‘haige lombakas’], lapsi ega abikaasat polnud, kuid märke Rakveresse rändamisest ka mitte, peale ühe 1893. aastal teadmata kuhu võetud passi. Samuti ei klapi ühes allikas väidetud Hans Sassiani elamine samal aadressil (RA, EAA.56.1.1219 Ella Kallase kiri Rakvere politseimeistrile). Allikad Rahvusarhiivis: RA, EAA.3540.1.42:30 Lahmuse valla nimejuhataja 1879–1894; RA, EAA.1287.1.283:328 Suure-Jaani koguduse personaalraamat 1853–1864; RA, EAA.1287.1.316:85–86 Suure-Jaani koguduse personaalraamat 1897–1917; RA, EAA.1287.1.292:501 Suure-Jaani koguduse personaalraamat 1918–1940; RA, EAA.3540.1.43:3 Lahmuse valla passiraamat 1893–1894; RA, ERA.3454.1.13:176 Taevere valla elanike nimekiri 1919–1924.

²⁷ Richter's Baltische Werkehrs- u. Adressbücher. III Band: Ehstland, lk. 39.

usaldusväärne töötaja. Rakverre tuli elama ka tema noorem õde Minna, kes oli abiellunud kingsepa. Mitmes linnas äri ajamine ei osutunud jätkusuutlikuks ning ta läks tagasi Tartusse, kus ta 1919. aasta 3. aprillil Caroline Undi nime all (teise abikaasa järgi) 59-aastasena suri.²⁸

Auguste Lipke (või Lippke) sündis Emil Heiseri tütreina 1852. aastal Goldapi linnas Ida-Preisimaal.²⁹ Kodumaal sai ta vallastütre Marie, kes oli kurtumm ja jäi elama Peitschendorfi külasse (nüüd Piecki Poolas). Lipkele läks Auguste mehele juba Vene riigis.³⁰ Teated Lipkest kui pordumajapidajast algavad 1895. aastal. 1900. aastal andis ta Rakvere lõbumaja pidamise üle ja 29. detsembril 1903 avas ta uue lõbumaja „Bukett“ juba Tallinnas Lastekodu tn. 10. Ka Tšaikovskiks (ilmselt vana omaniku järgi) kutsutud bordell sattus kiiresti pahandustesse, sest tuli välja, et asutuses müüdi õlut (25 kopikat pudelist). Alkohoolsed joogid olid lõbumajades rangelt keelatud. Lipkel ja tema lakeil Johannes Karasimil õnnestus hullemast välja vingerdada. Lakeile tehti 10 rbl. trahvi, Lipket süüdi ei mõistetud.³¹ Auguste Lipke maine teekond lõppes 54. eluaastal 18. detsembril 1906. Oma lähedastele jättis ta kena varanduse. Johanne Heiser Ida-Preisimaalt sai 4000 rubla, nagu ka tütar Marie. Mart Plöcks sai krundi Rakvere eeslinnas Kukekülas kahe majaga (sh. üks kivist) ja 2000 rubla. Teenija Marie Neublau sai 500 rbl. Matusekuludeks eraldati testamendi järgi 1000 ja Rakvere luteri kirikule oli ette nähtud 300 rubla, mille eest tuli viimasel hauaplats korras hoida. Lisaks oli manala teed läinud pordumajapidajal kaks maja Tallinnas. Suur varandus ajas asjaosalised tülli ning nad käisid omavahel kohut kuni Esimese maailmasõja puhkemiseni (Heisereid esindas Saksa konsul Tallinnas).³²

Henrietta Neiman oli Viljandi kodanik, kuid tuli Rakverre Peterburist.³³ Tema käes püsis lõbumaja lühikest aega. 22. oktoobril 1900 toimus seal kaklus, mille käigus üks kohalik mees sai sedavõrd viga, et kardeti tema elu pärast. Hoolimata kardavoide (politseikordnike) kõvast keelust, lasi Neiman vigasaanu õue tassida. Kardavoid said perenaiselt söimata. Politsei järelevaataja Steinfeldt kirjutas selle peale ettekande ja lisis, et majas kaubeldakse vägijookidega ning sisse lastakse purjus inimesi. See kõik oli muidugi keelatud. Järgmine päev otsustati Neimani lõbumaja kinni panna.³⁴ Keegi R. Filis pidas lõbumaja edasi samas kohas vähemalt 1905. aastani, kuid sellest midagi täpsemalt teada ei ole.³⁵

Foogtikohtu andmetel avas 1879. aastal teise Rakvere lõbumaja Marie Vulkan. Lõbumaja asus algselt Vulkani enda majas Saue ja Laada tänava nurgal, kuid 1888. aastal sündis politsei Vulkani oma äri sealt ära viima ning uueks lõbumaja asukohaks sai laadaplatsi lähedal asuv Joosep Suursaarele kuuluv maja aadressil Vaba tänav 1. Suursaare majal oli vähe naabreid, üks neist lõbumaja (Sassiani oma), kuid see-eest olid nad tigidad. 20. juunil 1888 kirjutasid naabrid kubernerile kaebuse, milles palusid, et Vulkani lõbumaja uues asukohas ei avataks, kuna see rikub rahu ja vaikust ning põhjustab korratusi. Foogtikohtul aga puudusid teated korratustest Vulkani vanas asukohas ning kohtu soovitusel lükkas kuberner majaomanike kaebuse tagasi.³⁶ Marie Vulkan oli sündinud Reinbergina (ka Reinberk või Reinbaum) Viru-

²⁸ Tartu Peetri koguduse personaalraamatud Rahvusarhiivis RA, EAA.3150.1.745:37, RA, EAA.3150.1.220:1–2, RA, EAA.3150.1.671:72, RA, EAA.3150.1.739:79. Tartus peetud lõbumajad: J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880. aastast kuni 1909. aastani, lk. 62–63. Zahrensite pereärist: J. Raevald. Pordumajad tsaariajal ja võitlus nendega. – Tartu Postimees, 14.05.2021, lk. 8.

²⁹ RA, EAA.4939.1.28. Lesknaise A. Lipke testament. Goldapi linn asub tänapäeval Poolas.

³⁰ Lipke ei olnud Saksamaa alam, vaid talupojaiseisusest. Järelikult oli ta seda mehe järgi.

³¹ RA, EAA.115.1.679. Tallinna-Haapsalu Rahukogu 9. jsk. kriminaalasi Lipke ja Karasimi vastu aktsiisiseaduse rikkumise asjus.

³² RA, EAA.4939.1.28. A. E. Lipke testamendi projekt; RA, EAA.178.1.9803. A. Lipke päranduse eest riigilõivu tasumise asi Eestimaa kohtupalatis.

³³ RA, EAA.56.1.1223, l. 10. Henrietta Neimani palve politseile, 23.02.1900.

³⁴ RA, EAA.56.1.1223, l. 19. Politsei järelevaataja avaldus Viru maakonna ülemale, 23.10.1900. Neimani väide, et kannatanu tahtis ise värsket õhu kätte minna, ei päästnud (RA, EAA.56.1.1226, l. 2).

³⁵ RA, EAA.56.1.1227. Rakvere linnapea kiri Eestimaa kubernerile, 16.05.1905.

³⁶ RA, EAA.30.7.2264, l. 1–5. Rakvere foogtikohtu kiri Eestimaa kubermanguvalitsusele.

maal Haljala kihelkonnas Völe vallas. Ta oli vanim laps peres ning tal oli kolm nooremat venda ja kolm nooremat õde, kellest kõik peale ühe nägid ka täiskasvanuiga. 1870. aastal kolis pere Kloodi mõisa maadele Rakvere kihelkonnas.³⁷ Aasta varem oli 18-aastane Marie samas läinud mehele Joosep Tammotsile. Marie ja Joosep kolisid Udrikule Kadrina kihelkonda ning nende peresse sündis neli last. 1880. aasta aprillis suri mees Rakveres.³⁸ Tõenäoliselt just mehe surma järel avas nelja lapsega 30-aastane lesknaine lõbumaja, mitte 1879. aastal, nagu ühest kohtukirjast lugeda võib. Nooremana ei oleks Marie Tammots lõbumaja avada tohtinudki. Bordellipidajal oli keelatud enda juures pidada lapsi, Tammotsi neli last olid vanuses viis kuni kümme aastat. Kas võimud pigistasid silma kinni või tuli lapsed ära anda, pole teada. Viimane variant pole siiski usutav. 1882. aasta 18. juulil sai Marie Tammotsist viimaks Vulkan. Tema uus mees oli kõigest 21-aastane (Marie oli 32-aastane) Vulkan Jaani poeg Essu mõisast Haljala kihelkonnast. Jaan Vulkan pojad said endale sündides nimeks Viilip, Tehvan, Mihkel ja Johannes, kuid linnaelu tegi Viilipist Philippi, Tehvanist Stefani ning Mihklist Michaeli (temast sai postiametnik). Marie kosis Philipp. Kohtunud olid nad juba varem. Tütar Austria Marie sündis 7. augustil aasta varem ja võttes maha veel üheksa kuud ... Võib-olla kohtus tulevane noorpaar värskest avatud lõbumajas?³⁹ Oma noore abikaasaga sai Marie varsti teisegi tütre, Cornelia Marie. Lõbumaja pidamisega läks kenasti kuni 1888. aastani, mil kohtu otsusel pidi Vulkan kolima oma asutuse Sassiani kõrvale laadaplatsile. 1894. või 1895. aastal lõpetas Vulkan pordumaja pidamise ning selle võttis üle Elisabeth Prink. 1899. aastal kolisid Vulkanid Tallinnasse. Tütar Austria Marie läks seal nagu kunagi ta emagi 18-aastaselt mehele. Cornelia jäi vanatüdrukukuks. Neljast lapsest esimesest abielust kolisid kaks samuti Tallinnasse. Marie aga suri kodukandis Rakveres 15. veebruaril 1913. aastal 62-aastasena.⁴⁰

Johanna Elisabeth Prink sündis 1867. aastal Järva-Jaani kihelkonnas Võhmutas Juula Rumbergi vallastütrena. Ema suri mõni aasta hiljem Narvas ning Johanna kasvas üles orvuna. 1886. aastal abiellus tulevane ärinaine Keika (nüüd Järva-Jaani aleviku osa) möldri, endast seitse aastat vanema Villem Prinkiga. Lapsi neil ei olnud. Pärast elu Rakveres ja Viljandis läksid Prinkid Tallinnasse, kus mõlemad surid, 58-aastane Johanna 1926. ja Villem 1928. aastal. Pool aastat enne surma jõudis Villem uuesti abielluda.

Tema bordell suleti skandaaliga. 26. jaanuaril 1898 heitis Elisabeth pärast tööpäeva lõppu magama. Veel enne tema ärkamist kl. 10 saabusid kl. 7 hommikul mehed, kes abikaasa Villemiga kaardilauda istusid ja raha peale mõned partiid tegid. Üks meestest, keegi Pusnik, kohtus Villemiga päeva peale veel ning keelitas teda võõrastemajas Du Nord 20 rubla peale kaarte mängima. Küllap tundes eesolevat kaotust, pistis Pusnik äkitselt koos rahaga jooksu. Villem pöördus politseisse, kuid sündmused võtsid ootamatu pöörde, kui Pusnik süüdistas varguses hoopis Prinki. Politseijärelevaataja süüdistas Villemit, et see on korduvalt purjus peaga raha peale kaarte mänginud, mis on pordumajas rangelt keelatud tegevus. Perekond Prinki tulus äri Rakvere linnas pandi kinni.⁴¹ Kuu aega hiljem üürisid Prinkid Viljandis aadressil Tartu tn. 66 endale kuus tuba, hinnaga 144 rbl. aastas. Aasta raha tasuti ette. 1901. aasta novembris pöördus pr. Prink politseisse ja süüdistas katelsepp Leppiku kolme töölist purjus peaga lärmamises. Jaan Järvesson koos kahe sõbraga nõudsid enda sisse laskmist, et

³⁷ Reinbaumid Haljala koguduse personaalraamatutes RA, EAA.1224.1.237:209 (1860–1870) ja RA, EAA.1224.1.238:60 (Haljala 1870–1884).

³⁸ Tammotsid Rakvere eesti pihtkonna personaalraamat (1886–1902) RA, EAA.3057.1.41:341.

³⁹ RA, EAA.1224.1.238:83 Haljala khk. personaalraamat 1870–1884; RA, EAA.3057.1.41:410 Rakvere eesti kogudus 1886–1902. Vend Michael Rakvere saksa pihtkonna personaalraamat (1903–1929) RA, EAA.3057.1.44:262.

⁴⁰ TLA.1358.2.43:340, 486 Tallinna Jaani koguduse personaalraamat 1878–1940. Tammotsid RA, EAA.3057.1.41:341 Rakvere eesti kogudus 1886–1902 ja TLA.31.2.24:362 Tallinna Niguliste kogudus 1912–1928.

⁴¹ RA, EAA.56.1.1224, l. 1. E. Princki kiri Viru maakonna ülemale palvega mitte sulgeda tema lõbumaja, 30.01.1898.

seal õlut juua. Koputati uksele ja väravale nii, et „terve maja värises“ ning Järvesson ähvardas maja põlema panna, kui teda sisse ei lasta. Seekord politsei kutsumine Prinkidele õnnetusega ei lõppenud ja kohus trahvis süüdlasi.⁴² Järgmisel sügisel läks kehvemini. 1902. aasta 19. oktoobri hommikul saabus Viljandi maakonna politseivalitsuse sekretärile teade, et Tallinna politsei andmeil on Marie Janti nimeline alaealine prostituut röövitud Prinki lõbumajja. Kontrollimisel tõesti selline tüdruk lõbumajas leidis. 16-aastane Marie oleks Prinkile peaaegu suure häda kaela tõmmanud ainuüksi sellepärast, et 1901. aastast oli bordelliprostituutide vähim lubatud vanus tõstetud 18 eluaastale. Kohus siiski Prinki ei karistanud.

Suursaare majas sai Prinki asemel perenaiseks Grodno linna kodanik Leonora Grinjuk. Rakverre saabus ta Tallinnast.⁴³ 25. veebruaril 1900 laekus politseisse Klavdija Tširki palve lubada Grinjukil asutuse juhtimine üle võtta. Naabruses asuvad majaomanikud kasutasid võimalust protestida.⁴⁴ Lõbumaja üleandmine jäi venima ning 1901. aasta kevadel vahetas Grinjuki välja Peterburist saabunud Luuga linna kodanik Sophie Must, kes juhtis skandaalide keskmesse sattunud asutust lühikest aega.

3. mail 1901 võttis Suursaare maja bordelli juhtimise üle Adelheid Alešin.⁴⁵ 34-aastane Peterburi kodaniku lesk Alešin oli kogenud lõbumajapidaja. 1895–1897 oli tema juhtida umbes viie prostituudiga asutus Tartus Mäe tänaval ning 1897–1900 seitsme tüdrukuga bordell Tartus Roosi tn. 36 (asus teise endise Rakvere bordellipidaja C. Kõivu asutuse vahetus läheduses). Nii nagu Kõiv mõned aastad varem, ei jäänud ta Rakverre püsima ning andis peagi pika ajalooa asutuse juhtimise üle.⁴⁶ 31. oktoobril 1903 võttis Tukumsi linna kodanik Elvira Friede Suursaare maja bordelli üle Marie Sakutilt.⁴⁷ Teated Friede lõbumajast lõpevad 1904. aastaga. 25 aastat kõlvatut elu sai Suursaare majas läbi. Suursaare krundi ostis endale Aleksander Munstrum, kes oli sellal veel agar lõbumajadega võitleja.⁴⁸

Laadaplats 10 asuv Siiakite majja asus esimene prostituut 1897. aastal, kui sinna kolis Tallinnast Anna Popsi nimeline Viljandimaalt pärit naisterahvas.⁴⁹ Siiak ise oli varem Laial tänaval kõrtsi pidanud.⁵⁰ 1899. aastal tuli Rakvere kodanikul Marie Trombergil mõte avada linnas kolmas lõbumaja. Ta pakkus politseile välja kaks asukohta, esimesena Siiakite maja olemasolevate bordellide vahel, teisena enda krundi Aleksandri (nüüd Võidu) ja Saue tänava nurgal. Mõlemad kohtasid naabrite vastuseisu, kuid pärast pikka protsessimist õnnestus 1900. aasta sügisel tal siiski avada oma lõbumaja Siiakite majas. Teated Trombergi lõbumajast lõppesid aga juba järgmisel aastal.⁵¹ 1906. aastal kuulus sama hoovi peal olev väiksem krunt haridustegelasele ja tulevasele diplomaadile Julius Seljamaale.⁵²

⁴² RA, EAA.488.1.841 Elisabeth Prinki nõue Johan Rebase vastu Viljandi 1. kõrgemas talurahvakohtus. RA, EAA.3435.1.2406 kriminaalasi Pärnu-Viljandi Rahukogu 4. jaoskonna rahukohtuniku juures. Elisabeth Prinki kaebus Jaan Järvessoni, Wilhelm Kuuli, August Paju ja Jaan Sarapuu vastu laamendamise ja rahurikkumise asjus.

⁴³ RA, EAA.56.1.1224, l. 3. Leonora Grinjuki palve Viru maakonna ülemale anda luba lõbumaja avamiseks, 6.02.1898.

⁴⁴ RA, EAA.56.1.1223, l. 13. Vara valla talupoja Klavdija Tširki palve võtta üle Leonora Grinjuki lõbumaja. L. 15 Laada tänava majaomanike protest selle vastu.

⁴⁵ RA, EAA.56.1.1226. Must oli perenaiseks vaid kuu või kaks. Rakverre saabus Alešin Tallinnast. Tartus oli ta lõbumaja pidamise lõpetanud eelmisel aastal.

⁴⁶ Tartus peetud lõbumajad: J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880. aastast kuni 1909. aastani, lk. 62–63.

⁴⁷ RA, EAA.56.1.1223, l. 21–23. Elvira Friede palve Viru maakonna ülemale lõbumaja avamiseks. Elvira ja Friedrich Friede elasid enne Tartus Oa tn. 14.

⁴⁸ RA, EAA.3584.1.75, l. 19, 29. 1906. a. Rakvere valijate nimekirjas on Lena Suursaar krundi nr. 390 tagant maha tõmmatud. See läks Munstrumile.

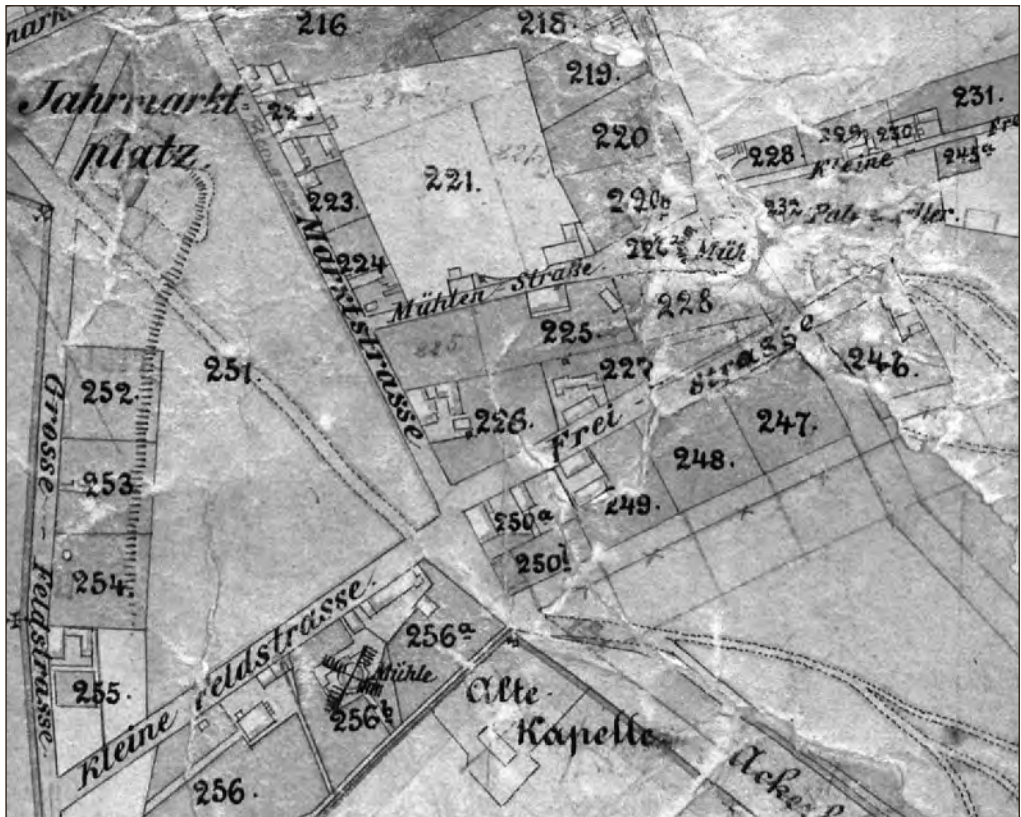
⁴⁹ RA, EAA.56.1.1222.81. Anna Popsi palve Tallinna politseivalitsusele.

⁵⁰ Ehstländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1893/94, lk. 91.

⁵¹ RA, EAA.56.1.1225, l. 1. Marie Trombergi palve lõbumaja avamiseks, 20.11.1899. RA, EAA.56.1.1223, l. 7–10. Naabrite seisukohad Trombergi lõbumaja poolt ning vastu.

⁵² RA, EAA.3584.1.75, l. 29. Rakvere majaomanikkude nimekiri 1906. a. Seljamaa ei elanud sel ajal alaliselt Rakveres. Miks talle kuulus kolm aastat enne Rakverre kolimist see väheväärtslik krunt, ei ole teada.

Naabrid

Prii uulits. Väljavõte 1901. a. Rakvere linnaplaanist (RM.579 Ar1 597). Krundiomanike andmed RA, EAA.3584.1.69 Rakvere majaomanikkude nimekiri 1901 ja RA, EAA.3584.1.75 Rakvere valijate nimekiri 1906

- 211 – õllepood (erinevad pidajad) rätsep Raudkepi majas
- 215 – Vollbergi õllepood Molodtsovi majas
- 226 – Einfeldide kõrts
- 227 – hiljem ostab selle Munstrum. Võimalik, et siin on hilisem Klattso bordell
- 228 – Abbi
- 246 – Breman
- 248 – Meisner, Amos
- 249 – hoovis Suursaar, tänava ääres Munstrum ja eruallohvitser Leemets. Vaba tänav 1
- 250a – Siiak, Steinberg. Laadaplats 10.
- 250b – Vulkani lõbumaja, Porman, Filis. Laadaplats 11
- 256a – Maurus, Frischmanni lõbumaja 1905. a.
- 256b – veskimees Laurfeldt

Rahvusarhiivis on säilinud viis naabrite kaebust lõbumajade pidamise või avamise vastu. Esimene neist kirjutati 1888. aastal ja jõudis kubernerivalitsuseni. Linnaelanikud Steinberg, Thaler, Amos ja Pelav protestisid Rakvere foogtikohtu otsuse peale, mille tagajärjel anti Marie Vulkanile luba liigutada oma lõbumaja äärelinna, s. o. Suursaare majja Vabal tänaval. Kaebajad põhjendasid oma vastuseisu rahu ja vaikuse rikkumisega. Foogtikohus oli aga Vulkani lõbumajal lubanud sinna kolida just põhjusel, et seal niikuinii rahu ja vaikust rikuti, kuna teine

(Sassiani) lõbumaja juba ees asus.⁵³ Uued kaebused saabusid 20. jaanuaril 1900. Seesama Steinberg, kes oli nüüd tituleeritud orbudekodu pidajaks (попечитель малолетних детей), oli kampa võtnud naabruses elavad Abbi, Villbergi ja Bremeni ning protestis Marie Trombergi plaani vastu avada lõbumaja samas majas, kus Steinberg lapsi pidas, ehk Laadaplats 10 (miks keegi peab lastekodu majas, mille kõrval on üle 20 aasta järjest töötanud lõbumajad, jääb arusaamatuks). Kolm päeva hiljem oli Steinberg ümber mõelnud ning ka veskimees (veski asus loodavast lõbumajast üle tee) Laurfeldt ja üks Laeva-nimeline mees olid nüüd pordumaja avamise poolt.⁵⁴ 9. mail 1900 kaebas Steinberg koos veskimees Laurfeldti, eruallohvitser Leemetsa, kõrtsmik Einfeldi (!) ja Jansaga Klavdija Tsirki lõbumaja avamise vastu. Tsirk soovis üle võtta Suursaare majas tegutseva Grinjuki bordelli. Juhul, kui eesmärgiks oli lõbumaja mitte-avamine, oli üritus edukas. Tsirki „investeering“ Rakvere ööellu jäi tulemata.⁵⁵ 28. oktoobril 1900 kaebasid Steinberg, Laurfeldt, Leemets, Einfeld, Amberg, Jansa/Jõks, rätsep Raudkepp ja Molodtsov (tema võttis kaebuse kohe tagasi) Pormani majas (Laadaplats 11) lõbumaja avamise vastu, pärast seda kui Neimani avalik maja oli kinni pandud. Lõbumajas käivad tegevad igasugu rumalaid asju, lõhuvad aedu ja Leemetsale visati isegi kivi aknasse suurest pahameeltest, kui kord lõbumaja kinni oli. Neimani (kes soovis saada luba jätkata) poolt olid Pormani majas (s. o. lõbumajaga samas majas) elavad Helene Porman ja Franz Simenets ning veski taga elav Kondratovitš.⁵⁶ Mõlemad palved olid eduta. Ei saanud Neiman luba jätkata, ei saanud naabrid lõbumajast lahti. Neimani asemel võttis perenaise koha sisse Filis.

1901. aasta jaanuaris kirjutasid F. Steinberg, Julie Einfeld, Mai Siiak (kelle majas just oli lõbumaja) ja Aleksander Munstrum kaebuse Grinjuki lõbumaja vastu, mida viimane soovis uuele pidajale anda. Munstrumi sõnul olevat Grinjukil komme purjus peaga revolvrüst maja seina tulistada. Politsei järelevaataja Treifeld kirjutas oma raportis hoopis nii:

„Suursaare majas lubati bordell avada 8 aastat tagasi. Siis oli kõik sh. Hans Einfeld sellega nõus. Pärast seda avati bordell ka Siiaki majas ja Pormani majas nende kahe vahel (kõik kõrvtuti). Nelja aasta jooksul ei kirjutanud Siiak mingeid kaebusi kahe bordelli naabruse kohta ja andis ise pool maja Pormani bordelli alla, saades head raha. Pärast Pormani bordelli sulgemist kaotas Siiak oma sissetuleku ja hakkas kirjutama kaebusi Suursaare asutuse vastu. Nüüd hakkasid ka teised naabrid taotlema viimase bordelli sulgemist või luba avada asutus oma majas. Lootuses, et Suursaare bordell suletakse 28. veebruaril 1901. a., kaebuse kirjutamise päeval, kutsus ta Pormani perenaise Tallinnast siia ja suhtles endiste bordellipidajate Lipke ja Prinkiga uue bordelli avamise teemal Pormani ja osaliselt tema majas.

Suursaare majas asuv Grinjuki bordell asub peaaegu käidamatus põiktänavas ja ei tõmba endale mingit tähelepanu. Kuid Pormani ja Siiaki majad asuvad Laada platsil ja inimesi käib seal mõõda palju rohkem.

Olen seisukohal, et Siiaki palveid ei tohiks rahuldada kuna lähimad naabrid Munstrum ja Amos andsid allkirja, et neil ei ole etteheiteid Suursaare majas asuva bordelli, mis tegutseb juba ammu, üleandmiseks uuele pidajannale Mustale, kelle kohta Peterburi politsei andis hea tunnistuse.”⁵⁷

4. aprillil 1901 langesid kaebused Siiaki maja teiseks naabriks tulnud Filise bordellile. Prostitutsioonivastase väerinna moodustasid Steinbergid, Hans Einfeld, Maurus, Tuumberg, Jansa/Jõks ja Vassesalsk. Järgmine päev avaldasid Filise lõbumajale toetust Mai

⁵³ RA, EAA.30.7.2264. Rakvere majaomanike palve kubermanguvalitsusele sulgeda Vulkani avalik maja.

⁵⁴ RA, EAA.56.1.1223, l. 7–10. Linnaelanike kaebused Viru maakonna politseivalitsusele.

⁵⁵ Samas, l. 15. Asjaolu, et kurtjad Julia ja Hans Einfeld, kes kaebasid lärmi ja löömingute üle, olid kõrtsipidajad, ei tule kaebekirjadest välja. Selle sai tuvastada aadressraamatute järgi. Sama lugu rätsep Raudkeppiga. Vt. Richter's Baltische Werkehrs- u. Adressbücher. III Band: Ehstland, lk. 39.

⁵⁶ RA, EAA.56.1.1226, l. 1–2. Linnaelanike kaebused Viru maakonna politseivalitsusele.

⁵⁷ Samas, l. 3–4. Kaebus Grinjuki lõbumaja üleandmise vastu Sophie Mustale ja politseijärelevaataja arvamus asjast.

Siiak, Hans ja Juula Einfeld.⁵⁸ Toetajad jäid peale. Filise lõbumajas võis „töö“ alata.

Jääb mulje, et Steinbergi ja teiste kaebused ei olnud tingitud mitte nii väga vihast bordellide vastu (mille naabruses elasid nad aastakümneid), vaid soovist pressida bordellipidajatelt välja raha. Väljapressimisega võisid tegeleda ka politseinikud (kuid tõendeid Rakvere puhul sellest ei ole). Tartus olid mõnedki lõbumajapidajad politseinikud napsiga (ehk ka naiste pruukimise võimalusega) enda poolele meelitanud.⁵⁹ Peterburi porduelu puhul kirjeldatakse sageli politsei rolli kui bordellide „katusepakkujate“ oma.⁶⁰

Naabrite kaebused ei lõppenud. 1913. aasta 14. augusti Päevalehes kirjutati, et „Prii uulitsa ja Aleksandri uulitsa majaperemehed on linnavalitsusele palvekirja ära andnud, kus nad nende läheduses olevaid avalikka majasid kinni paluvad panna, seda sellega põhjendades, et seal ligidal ühtelugu riidusi ja noalahinguid ette tuleb“.⁶¹

Elu bordellis

Lõbunaiste elule heidavad valgust Rakvere politseile kirjutatud palved ja kirjad. Säilinud on kirju seitsmest juhtumist.

Ainuke kohalik tülitaja oli kullassepp Kolki teenija Marie Morgen, kes palus põhjendada tema lugemist prostituudiks (ja passi politseisse jätmise ning meditsiinilise pileti täitmise kohustus).⁶² Kõik ülejäänud lood on seotud Tartu ja Riiga.

Kolmel korral paluvad emad politsei abi oma tütre koju toomisel. Kõik kolm palvet tulid Tartust. Ella Kallas palus politseil sundida tütar Clarat koju naasma, sest raha on otsas ja teda ähvardas korterist väljatõstmine. Vanaema hoolde oli jäänud lõbunaise kaheaastane laps.⁶³ Marie Värk kurtis, et tütar lahkus 21. juunil 1894 ja kaks kuud hiljem polnud ikka veel koju naasnud. Bordellipidaja Kõiv ei laskvat teda koju. Huvitavaks teeb pöördumise asjaolu, et lõbunaise ema elas Tartus Jaama tänava majas nr. 53, kus tegutses lõbumaja.⁶⁴ Marie Bode palus Rakvere politseil võtta vastutusele lõbumajapidaja, kes tema 17-aastasest tütart Hedwigit kinni hoidis. Poolteist kuud hiljem kirjutab Bode, et tal pole midagi selle vastu, et ta tütar lõbumajas elab.⁶⁵ Seesama Hedwig Grüner kirjutas koos Simensoni-nimeline prostituudiga 30. jaanuaril 1899 Rakverest Riia politseile, paludes nende passid järele saata. Grüner: „Riias Roheline tn. 6 lõbumaja pidava Knotte juures mul ei meeldinud ja soovisin lahkuda, kuid perenaine ei lubanud. Lahkusin ühe kleidiga, sõbrannad laenasid mulle mütsi ja kuue ning sõitsin koos sõbrannaga Rakverre.“⁶⁶ See on huvitav juhtum mitte ainult sellepärast, et näitab Rakvere lõbumaju „töötajasõbralikumana“ kui Riia omi, vaid on üks harvadest tuvastatavaist inimkaubanduse juhtumest siinkandis. „Valgest orjusest“, prostituutide kupeldamisest, s. o. nende ostmisest-müümisest lõbumajade vahel ilma naiste endi tahteavalduseta, kirjutati juba neiu Hedwigi kaasajal. 1910. aastal toimus Peterburis isegi „valge orjusega“ võitlemise kongress.⁶⁷

⁵⁸ Samas, l. 5. Avaldused Filise bordelli avamise vastu ja poolt.

⁵⁹ J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880. aastast kuni 1909. aastani, lk. 52.

⁶⁰ A. Il'juxov. Prostitucija v Rossij s XVII veka do 1917 goda, Moskva: Novyj Xronograf, 2008, lk. 61.

⁶¹ Päevaleht, 14.08.1913.

⁶² RA, EAA.56.1.1223, l. 20. Marie Jakobi t. Morgeni kaebus, 14.09.1900.

⁶³ RA, EAA.56.1.1219. Ella Kallase palve Rakvere politseimeistrile, 12.08.1894.

⁶⁴ Samas. Marie Värki palve Rakvere politseimeistrile, 23.08.1894. Jaama 53 Tartu lõbumajade nimekirjas: J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880. aastast kuni 1909. aastani, lk. 62–63.

⁶⁵ RA, EAA.56.1.1224, l. 29. Marie Bode palve, 15.04.1898.

⁶⁶ RA, EAA.56.1.1225, l. 11. Rakvere ja Riia politsei kirjavahetus prostituutide Simensoni ja Grüneri passide teemal.

⁶⁷ S. Hearne. Policing Prostitution: Regulating the Lower Classes in Late Imperial Russia. Oxford University Press, 2021, lk. 110–113. Riiklikul tasandil olid küll paanika märksõnad „Konstantinoopol“, „Buenos Aires“ ja „juudid“, mitte ei muretsetud nii väga Rakvere naiste Riias hoidmise pärast. Kupeldamine muudeti kriminaalkorras karistatavaks alles 1909. aastal (Vana nuhtlusseadustiku §-d 524, 526).

20-aastane Rosalie Karoline Härg oli juba kogenud Tartu lõbunaine, kui 1897. aastal võttis kaheks kuuks politseist loa Rakverre minna. Linn meeldis ja ta jäi kauemakski. Teenis Prinki lõbumajas selle sulgemiseni 1898. aasta jaanuaris. Autori foto RA säilikut EAA.325.2.588

20-aastast Clara Kallast otsis 1894. aastal tema ema Caroline Kõivu lõbumajas. Emal polnud millegagi toita tütre poolt talle usaldatud kaheaastast lapselast. Pilt on tehtud u. 1898. aastal, kui Kallas pidas kodulinna Tartus lõbumaja. Autori foto RA säilikut EAA.325.2.588

Jana Rudziti Riias palus oma tütre Anna asjad talle saata, kuna neiu elab nüüd emaga. Asjade nimekiri on päris pikk. Palju riideid, hügieenivahendid, fotoalbum, äratuskell jpm. Ja pass. Passi järele saatmise sooviga on veel üks kiri Rosalie Lerumilt, kel jäi see Prinki lõbumajja, ja ta palus passi saata Tartu III jaoskonna pristavile.⁶⁸

Säilinud kirjavahetus näitab, kuidas tütre varjasid emade eest oma tegevust. Esimeseks reaktsiooniks oli süüdistada bordelli inimese liikumisvabaduse piiramises, mis vähemalt ühel korral osutus ka tõseks. Peaaegu kogu kirjavahetus on seotud tartlastega.

Prostituutide päritolu ja liikumisteed

Venemaa statistika keskkomitee andmetel elas 1. augustil 1889 linnas seitse prostituuti.⁶⁹ 1909. aasta sarnase ülevaate järgi olevat linna kahes lõbumajas koguni 40 neidu töötanud! Seda numbrit on võimeline selgitama ainult statistika kogumise meetod: kõik, kes kas või

⁶⁸ RA, EAA.56.1.1220. Rosalie Lerumi (1897) ja Jana Rudziti palved (dateerimata) Rakvere politseiülemale.

⁶⁹ Prostituция в Россiйской Имперiи по обследованиу 1-го августа 1889 года, лisa lk. 22.

nädalaks oma nime kohalikus politseis kirja said, arvati Rakvere „40 prostituudi“ hulka. Vaba ja Laada tänava majakesed vaevalt üldse võimaldasid seal korraga 20 lõbunaist tööl hoida. Paljudes Venemaa kubermangulinnadeski (Vologda, Vitebsk jt.) polnud ametlikult arvel 40 prostituuti. Seesama statistiline ime puudutab ka teisi Balti kubermangude linnu, kuid nt. Tartu arv on linnas tegelikult kohalviibijate arvu osas tõelähedane.

Prostituutide arv Vene impeeriumi loodeosa linnades 1909. a.

Liivi-, Eesti- ja Kuramaa kubermang		Peterburi, Pihkva, Novgorodi ja Vitebski kubermang	
Riia	882	Peterburi	2844
Tartu	285	Dvinsk	168
Liibavi	197	Pihkva	145
Tallinn	181	Narva	94
Miitavi	89	Kroonlinn	76
Rakvere	40	Ostrov	56
Tukkum	38	Novgorod	55
Võru	38	Porhov	22
Valga	27	Vitebsk	21
Võnnu	22	Jamburg	12

Allikas: Vračebno-policejskij nadzor za gorodskoj prostituciej.

Üksikprostituutide registreerimisi on Rakveres teada vaid paar juhtumit. Kuna tavaliselt olid üksikprostituudid kohalikud ja bordelliprostituudid kaugemalt, siis oleks üllatav, kui enamik Rakvere lõbunaisi oleks kohalikud. Nii on ka siin. 1875. aastal, kui linnas arvatavasti lõbumaju veel polnud ja töötasid üksikprostituudid, olid kõik naised peale ühe pärit Lääne-Virumaalt või Põhja-Järvamaalt. Aastail 1892–1904 (sellest ajast on säilinud prostituutide meditsiinilisi pileteid) olid kohalikud tühisel vähemuses. Virumaa politseivalitsuse arhiivis (RA, EAA, fond 56) on andmeid 271 prostituudi kohta. Neist 200 puhul oli võimalik tuvastada tema kodukogukond (vald, linn või vähemalt kubermang). 157 juhul on teada, kust prostituut saabus, ja 125 juhul, kuhu edasi läks.

Ülekaalukalt tähtsaim linn Rakvere lõbunaisete jaoks oli Tartu. 200-st 76 juhul ehk 38% naistest olid Tartust või selle tagamaalt (Tartu-, Viljandi- ja Võrumaa). Vähemalt 72 naist 271-st tegeles prostitutsiooniga ka Tartus. 43% linna saabunuist tuli Tartust ja 33% läks Tartusse. Sageli läksid Tartust tulijad edasi Tallinnasse, harvem Narva või Peterburi. Enamasti tuldi Rakverre vaid nädalaks kuni kolmeks. Kuigi mõned bordellipidajad (Kõiv, Alešin) olid ise Tartust, ei olnud korrelatsioon bordellipidaja ja tema töötaja saabumiskohal kuigi suur. Rakvere tähendus Tartu porduelule polnud nii suur. Tartusse saabusid bordelliprostituudid peamiselt Riist, järgnesid Tallinn, Miitavi (läti k. Jelgava), Pihkva ja alles viiendana Rakvere. Tartu eestlastest lõbunaisete hulgas oli Rakvere Tallinna, Valga ja Peterburi kõrval siiski üks olulisemaid külastuskohti.⁷⁰

Saabumiste puhul paistis silma Valga, kust C. Kõiv ja E. Prink hankisid aastatel 1894–1895 tööjõudu. Lahkusid need naised enamasti Volmarisse (läti k. Valmiera). Pordumajapidaja Grinjukile aga saabusid 1898. aastal korraga kolm lõbunaisi Pihkvast. Sellised tehingud võisid teoks saada mitmel viisil. Alain Corbin on kirjeldanud, et Prantsusmaal rändasid 20. sajandi alguses ringi värbajad, tihti bordellipidaja abikaasad, kes käisid lõbumajades töötajaid üle meelitamas.⁷¹ Kõiv, Prink ja Grinjuk võisid omada häid suhteid ka bordelli-

⁷⁰ Need väited põhinevad Tartu politseivalitsuse arhiivis (RA, EAA.325) säilinud prostituutide isikutoimikute analüüsil.

⁷¹ A. Corbin. *Women for Hire: Prostitution and Sexuality in France after 1850*, lk. 71.

pidajatega neis linnades, sel juhul ostsid nad endile töötajaid nende endiseilt tööandjailt.

Narva (Peterburi kub.) linna kodanikeks olid kaks Rakverre saabunud lõbunaist, mis on väga väike arv võrreldes tegutsevate lõbunaiste arvuga Narvas. Seal tuli 6% naistest ja sinna läks 14%. Minejatel oli suur ülekaal, millest võib järeldada, et mõnedki Eesti lõbunaised lahkusid kodumaalt, tehes väikese „tööotsa“ Rakveres ja Narvas, enne kui jõudsid impeeriumi pealinna. Miks sõita otse Peterburi, kui võib suuremates jaamades enne pisut tööd teha? Seda taktikat toetasid rongipiletite hinnad. Pikka aega sõltus Venemaa raudteedel pileti hind ühemõtteliselt läbitud kilomeetritest ning peatusteta lõppjaama sõit ei andnud mingeid eeliseid.⁷²

41 naist ehk 21% naistest oli pärit Tallinna poolt (Harju- ja Läänemaa). Tallinnast tuli 31% naistest ja sinna läks 26%. Mõned Tartust tulnud Rakvere lõbunaised tegid vahepeal väljasõite Tallinna.

Virumaa valdades hingekirjas neid olid Rakveres arvele võtmisel küll noored, keskmiselt 19-aastased, kuid tulid Tallinnast, Tartust või Narvast ning viibisid kohapeal harva üle kuu aja.

Üle ühe korra mainiti allikates saabumis- või väljumiskohana veel Peterburi, Riia, Kroonlinna ja Viljandit. Suurim anomaalia on lähedase Järvamaa naiste nappus linna pordunaiste hulgas. Neljast kaks on Põhja-Järvamaalt ja vaid 1–2 Paidest, mis viitab Paide väga tagasihoidlikule porduelule. Tõepoolest, ka Eestimaa kubermanguvalitsuse arstiosakonna säilikutes pole ma leidnud teateid Paide prostituutide või lõbumajade kohta.

271 naisest vaid üks, u. 20-aastane Marie Lubbi, loobus pordunaise põlvest.⁷³

Prostituutide päritolu nende kodukogukondade* järgi

Eestimaa kubermang	Liivimaa kubermangu põhjaosa	Muud alad
23 Harjumaa	54 Tartumaa	25 Vene „sisekubermangud”
18 Läänemaa	13 Viljandimaa	11 Lõuna-Liivi- ja Kuramaa
17 Virumaa	10 Pärnumaa	6 Poola kubermangud
4 Järvamaa	9 Võrumaa	5 Saksa keisririik
	2 Saaremaa	2 Soome suurvürstiriik

* Kodukogukond ei ole sünni- või elukoht. Tõenäoliselt olid paljud Läänemaa neid sündinud Tallinnas, talupojaseisusest virumaalased Narvas ja viljandimaalased Tartus.

Arstlik kontroll ja haigused

Lõbunaiste arstlikke läbivaatusi hakkas Rakvere linnaarst korraldama 1879. aastal. 20. veebruaril 1879 kurtis Viru maakonna sõjaväeülem kubermangu tervishoiuosakonnale, et garnisonis on suurenenud suguhaiguste levik, ja palus sisse viia lõbunaiste kohaliku arstliku läbivaatuse, lisades, et enne midagi paremaks ei lähe. Kubermanguvalitsuse arst-inspektor pöördus linnaarsti poole ja soovitas läbivaatuse kohaks seada haigla. 4. aprillil kandis linnaarst inspektorile ette, et lõbunaiste läbivaatus on sisse seatud ja rohkem haigeid naisi pole olnud kui üks Tallinnast tulnu, kes nakatas kaks alamväelast süüfilisse. Läbivaatused hakkasid toimuma kord nädalas kolmapäeviti.⁷⁴ 1873. aastal oli Rakverre rajatud uus haigla aadressil Peterburi

⁷² Balti raudtee oli eraettevõtte, tema sõidutariifid on teadmata. Vene riigiraudteedel (al. 1893. a. oli Tallinna-Rakvere-Peterburi liin riigi omanduses) kasutati kuni 1.12.1894 rangelt versta põhiseid tariife ja alates sellest kuupäevast hakati tegema soodustusi üle 160-verstase vahemaa läbijatele. Allikas: M. Davydov. Dvadcat' let do Velikoj vojny. Rossijskaja modernizacija Vitte-Stolypina. Sankt-Peterburg: Aleteja, 2016, lk. 346–347.

⁷³ RA, EAA.56.1.1218, l. 22; RA, EAA.56.1.1219, l. 10. Elas septembris 1893 kuni märtsini 1894 Sassiani lõbumajas, pärit Virumaalt.

⁷⁴ RA, EAA.31.2.757. Delo ob osvid. Publičnago zavedenija v g. Vezenberg.

(nüüd Tallinna) tn. 44. Hoones oli enne olnud kõrts.⁷⁵ Haigla planeering ja sisustus oli vilets. Linnaarsti palk oli väga tagasihoidlik, 1907.–1908. aastal kõigest 228 rubla ja 60 kopikat aastas, mis kindlasti ei võimaldanud ära elada ilma muude sissetulekuteta.⁷⁶ Haiglaravi eest küsiti 7 rubla ja 20 kopikat kuus, sõltumata haiglas veedetud ajast enne kuu täitumiseni.⁷⁷ See ei motiveerinud haiglat töbiseid kaua sees hoidma. Ravitustest enamik olid maainimesed ja linnas elanud talupojaseisusest isikud (1897. kuni 1901. aastani 542 ravitut 922-st). Järgnesid kaugemalt pärit isikud, sõjaväelased ja 77 korral oli haiglaravi vajajaks prostituut. Enim raviti lõbunaisi 1897. aastal – 28 korral. 1898. kuni 1904. aastal jäi prostituutide ravimiste arv 9 ja 15 vahele. Statistika hõlmab ainult aastaid 1897 kuni 1904. Suuri järeldusi on keeruline teha, kuid huvitaval kombel tipneb ka Tartus suguhaiguste levik 1896.–1897. aastal.⁷⁸

Suguhaiguste levik Virumaal oli mõõdukas ja sarnanes teiste Eesti maakondadega v. a. Harju- ja Pärnumaa, kus see oli suurem.⁷⁹ See ei pruugi tähendada suguhaiguste vähest levikut linna pordunaiste hulgas. Säilinud meditsiinilistel piletitel on harva märkusi arstlikus kontrollis põrumise kohta. Kuid kust me teame, et kontroll oli oma ülesannete kõrgusel? Tartu linnaarst dr. Ströhmberg kirjutas 1895. aastal: „Kui need tavaliselt noored ja mitte sugugi rumalad naised märkavad, et nad kontrollis käies peavad pidevalt süüfilist ravima haiglas püsides, teevad nad kõik, et järelevalve eest kaduda. Paljud neist söidavad naaberlinnadesse „praktikale“, kuniks haiguse sümptomid pole veel kadunud, või ravivad end kodus velskrite ja tervendajate soovitatud ravimitega.“⁸⁰ Ehk mõtles Ströhmberg siin muude naaberlinnade hulgas just Rakveret? Oli ju Tartu Rakvere peamisi lõbunaistega varustajaid ja Tartu naiste jaoks omakorda Rakvere üks peamisi sihtkohti. On olnud aegu, kus kõik Rakvere bordellitöötajad olid korraga tripperis.⁸¹ Lõbumajas käigu lõppemine suguhaigusega jäi arvestatava tõenäosusega sündmuseks.

Ajastu lõpp

5. mail 1905 võttis Rakvere linnavolikogu vastu otsuse viia linna turuplats senisest asukohast Pika tänava kiriku esiselt senisele laadaplatsile. Laadaplatsi lõppu ehitati tapamaja ning selleni viiva tee äärsed krundiomanikud said käsu oma valdused täis ehitada. Laadaplatsi äärde sooviti asustada kaupmehi ja muid ettevõtlikke inimesi, välja arvatud juhul, kui nende ettevõtlusvormiks oli lõbumaja pidamine. Aasta lõpuks pidid pordumajad oma tegevuse lõpetama.⁸² See oli äriole ränk hoop. Kuid lõbumajad tegutsesid linnas ka hiljem. Eespool mainitud naabrite kaebusest võib oletada, et lõbumajad tegutsesid Vabal ja Aleksandri tänaval. 1909. aasta revisjoni järgi oli neid linnas kaks.⁸³

⁷⁵ O. Kirss. Rakvere elanikud kreisilinna aastail 1783–1917, lk. 275. Kõrtsidest on haiglad saanud mujalgi. 1898. aastal seati Tartus Krasnojarski jalaväepolgu laatsaret sisse endisesse Jaama kõrtsi (RA, EAA.2623.1.427, l. 1, 27).

⁷⁶ RA, EAA.3584.1.150, l. 35. Haigla töötajate palgad 1. augustist 1907 kuni 1. augustini 1908. Kõige suurem palk oli ette nähtud velskritele, 420 rubla aastas.

⁷⁷ RA, EAA.3584.1.150, l. 7. Erandiks olid sõjaväelased, kelle tariif oli 66,5 kopikat päevas. RA, EAA.3584.1.150, l. 35.

⁷⁸ RA, EAA.3584.1.150, l. 10, 12. Rakvere linnahaigla statistika. Tartu numbrid: J. Raevald. Prostitutsioon Tartus 1880–1914, lk. 44.

⁷⁹ Trudy vysočaiše razrešennago s' ezda po obsuždeniju mer protiv sifilisa v Rossij byvšago pri Medicinskom Departamente s 15 po 22 Janvarja 1897 goda. Spb.: Tip. M-va vnutr. del, 1897. T. 1, lk. 28–44. Statistika aastate 1888–1894 kohta.

⁸⁰ J. Raevald. „Sugulised nakkused Tartus on võtnud erakordsed mõõtmed.“ Tartu linnaarsti dr. Christian Johann Ströhmbergi võitlus süüfilise ja prostitutsiooniga: ülevaade olukorrast Tartus 1895. aastal, lk. 84.

⁸¹ S. Hearne. Policing Prostitution: Regulating the Lower Classes in Late Imperial Russia, lk. 68. Kahjuks on väite taga olev viide vigane.

⁸² RA, EAA.56.1.1227. Rakvere linnapea kiri Eestimaa kubernerile, 16.05.1905.

⁸³ Vračebno-policejskij nadzor za gorodskoj prostituciej.

Vaba tänav 6, kunagi lõbumajade vastu võidelnud Aleksander Munstrumile kuuluvast majas, tegutses 1914. aasta 15. augustini Riia kodaniku Marie Klattso juhtimisel viimane teadaolev seaduslik Rakvere lõbumaja. Keiser Peeter Suure merekindluse komandandi korraldusel määrati Klattsole kange alkoholi müümise eest kolm kuud aresti. Lõbumajas oli olnud kāraka müük alati keelatud, kuid sõja alguse tõttu oli see keelatud igal pool. Kuna perenaine istus türmis, ei saanud lõbumaja enam tegutseda. Korraldus sulgeda (mitte enam tegutsev) lõbumaja tuli hiljem. Lõbumajast leitud konjak, valge vein ja portvein seisid veel pikemalt kroonu laos ja ootasid edasisi korraldusi.⁸⁴

Kokkuvõte

Vanim 1844. aasta seaduse järel koostatud prostituutide nimekiri Eestis on teada 1875. aastast Rakverest. Siiski on 1870.–1880. aastate Rakvere porduelu täielik kirjeldamine allikate lünklikkuse tõttu keeruline. Kõige enam on sellest teada 1890. aastatest. Linna lõbumajad olid asutatud linna serva laadaplatsi äärde, kus kaks-kolm tegutsevat bordelli asusid kõrvuti koos kõrtsiga. Linnavalitsuse 1905. aasta korraldus porduelu ümber asustada, muutis lõbumajade asukohti vaid pisut ning Laadaplatsi kagunurk ja Vaba tänav jäid kõlvatute naiste päralt rahuaja lõpuni. Pikka aega olid kahe lõbumaja pidajad Marie Sassian ja Marie Vulkan, kelle loobumiste järel hakkasid bordellipidajad kiiremini vahelduma. Lõbumajapidajate hulgas oli nii kohalikke kui ka kaugemalt (Peterburi, Ida-Preisimaa) tulijaid. Ühel puhul (Prink) oli mehel oluline roll pereäri ajamises, teistel puhkudel oli lõbumaja tegelikuks pidajaks naine, nagu seadus ette nägi. Bordelli pidamine võis teha rikkaks – Auguste Lipke pärandus oli kopsakas ja kinnisvaraomanikke oli teisigi.

Naabrite suhtumine lõbumajadesse oli kahetine. Nad küll võitlesid ägedalt bordellide avamise ja käigus hoidmise vastu, kuid sel võitlusel olid võltsid põhjused. Aastakümneid lõbumajade naabruses elamist oli nad sellega ära harjutanud, nii et mõte koguda eestkostet vajavad lapsed (tõenäoliselt orvud) sama katuse alla lõbumajaga, tundus päris hea idee. See ei takistanud nurisemast iga kord, kui oli lootus bordellipidajate käest raha välja pressida. Majaomanikud Siiak ja Munstrum kurtsid, kui raske on elu pideva lärmamise ja korrarikku-mise lähedal, kuid teenisid ise elatist mõnele teisele lõbumajale korteri üürimisega.

Bordellide töötajaskond ei olnud kohalik, Virumaa neidusid oli seal vähe. Tooni andsid Tartumaa ja üldse Põhja-Liivimaa päritolu prostituudid, kes saabusid Tartust või Tallinnast Rakverre vaid mõneks nädalaks. Peale Tartu toimus tihedam töötajate vahetus Tallinna, Narva ja Valga lõbumajadega. Lõbunaiste rändeteedes on näha raudtee suurt mõju. Peamiselt liikusid prostituudid Rakverega heas ühenduses linnadega ning kitsarööpmelise raudtee ääres asuvate (Pärnu) või ilma raudteeühendusega linnade (Paide, Haapsalu) töötajate vahetust ei toimunud. Vähe oli kontakte Vene impeeriumi muukeelsete piirkondadega. See-eest olid kaugemad linnad (Valga, Volmari, Pihkva) esindatud juhtudel, kus bordellipidajad oma töötajaid ostsid või müüsid. Neist selgeim „valge orjuse“ juhtum oli kahe neiu soov vastu bordellipidaja tahet Riist Rakverre saada, kuigi viimane soovis nad mujale müüa.

Arstlik-politsei järelevalve tõhususe üle Rakveres on raske hinnangut anda, sest ühelt poolt oli suguhaiguste levik maakonnas tagasihoidlik. Samas on vihjeid arstliku kontrolli puudulikkusele Tartuga võrreldes, mis on kooskõlas ka Rakvere linnaarsti kesiste palgaoludega.

⁸⁴ RA, EAA.31.2.6899. Ëstljandskoe Gubernskoe Pravlenie. Otdelenie Vračebn. Delo o zakrytii publičnago doma v g. Vezenberge prinadležaščago Marii Ivanovne Klatco. Kuivast seadusest Vene impeeriumis maailmasõja puhkemisel <https://historyrussia.org/tsekh-istorikov/sukhoj-zakon-1914-goda-chem-obernulas-borba-za-narodnyu-trezvost-nakanune-revoljutsii.html> (vaadatud 20.05.2022).